

The geopolitical impact of nationalism in the South Caucasus on the national security of the Islamic Republic of Iran

Amin Yasini¹ | Kamel Moniri^{2✉} | Mehdi Nejatipour³

1. Graduate of Defense Management, Faculty of Command and Staff, AJA Command and Staff University, Tehran, Iran. Email: aminyasini58@gmail.com

2. Corresponding Author, Assistant Professor of Geopolitics, Faculty of Social Sciences, AJA Command and Staff University, Tehran, Iran. Email: ka.moniry@ut.ac.ir

3. Assistant Professor of Geopolitics, Faculty of Social Sciences, AJA Command and Staff University, Tehran, Iran. Email: a.mehdi.nejati@gmail.com

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received

28 May 2025

Received in revised form

23 December 2025

Accepted

09 February 2026

Published online

19 March 2026

Keywords:

*National security,
geopolitical developments,
ethnic roots, religious
roots*

ABSTRACT

Background: The global geopolitical system consists of several geopolitical regions, the geopolitical factors (fixed and variable) in each region are different from other regions, and one of these different regions in the peripheral territory of Iran is the South Caucasus region, which Geopolitical developments in the Caucasus can be considered an important part of the security challenges of the Islamic Republic of Iran.

The goal: to explain the effect of the geopolitical roots of the wars in Karabagh on the national security of the Islamic Republic of Iran.

Research method: The type of research was applied and its method was descriptive (content analysis).

Findings: The formation of wars in the South Caucasus from the perspective of nationalist roots, leading to the identification of six factors (absence of absolute sovereignty in Georgia - the confrontation of Pan-Turkism with the Armenians of the region - the spread of Pan-Turkism in the region - political and cultural streamlining - the formation of an independent government Armenia - Russia's influence in the separatist regions) has become the Islamic Republic of Iran, which are ranked first to sixth, respectively, and in the dimension of religious roots, five factors (ethnic and religious tensions (Islam/Christianity) - opposition to the Islamic revolution - The natural foundations - opposition of Salafist thinking with Islam - orientation towards Russia) have been in the first to fifth place, respectively.

Conclusion: Nationalist roots and religious roots, while threatening the security of the region, also affect the national security of Iran.

Cite this article: Yasini, A., Moniri, K., & Nejatipour, M. (2025). The geopolitical impact of nationalism in the South Caucasus on the national security of the Islamic Republic of Iran. *Warfare Study Quarterly*, 7 (27), 111-139.

DOI: <http://doi.org/10.22034/qjws.2026.2062080.1286>

© The Author(s)

Publisher: Command and Staff University

DOI: [10.22034/qjws.2026.2062080.1286](https://doi.org/10.22034/qjws.2026.2062080.1286)

تأثیر ژئوپلیتیکی ناسیونالیسم در قفقاز جنوبی بر امنیت ملی

جمهوری اسلامی ایران

امین یاسینی^۱ | کامل منیری^۲ | مهدی نجاتی پور^۳

۱. دانش‌آموخته مدیریت دفاعی، دانشکده فرماندهی و ستاد دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران. رایانامه: aminyasini58@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، استادیار ژئوپلیتیک، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران. رایانامه: ka.moniry@ut.ac.ir

۳. استادیار ژئوپلیتیک، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، تهران، ایران. رایانامه: a.mehdi.nejati@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله:	زمینه: نظام ژئوپلیتیک جهانی از مناطق ژئوپلیتیکی متعددی تشکیل گردیده که عوامل ژئوپلیتیکی (ثابت و متغیر) در هر منطقه با مناطق دیگر آن متفاوت است و یکی از این مناطق متفاوت در قلمروی پیرامونی ایران، منطقه‌ی قفقاز جنوبی است که تحولات ژئوپلیتیکی در قفقاز می‌تواند بخش مهمی از چالش‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران تلقی شود.
مقاله پژوهشی	
تاریخ دریافت:	هدف: تبیین تأثیر ژئوپلیتیکی جنگ‌های ناسیونالیستی در قفقاز جنوبی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است.
۱۴۰۴/۰۳/۲۷	
تاریخ بازنگری:	روش پژوهش: نوع پژوهش کاربردی و روش آن توصیفی (تحلیل محتوا) بوده است.
۱۴۰۴/۰۹/۰۲	
تاریخ پذیرش:	یافته‌ها: شکل‌گیری جنگ‌ها در قفقاز جنوبی از بُعد ریشه‌های ناسیونالیستی، منتج به شناسایی شش عامل (عدم حاکمیت مطلق در گرجستان- تقابل پان‌ترکیسم با ارامنه منطقه- گسترش پان‌ترکیسم در منطقه- جریان سازی سیاسی و فرهنگی- تشکیل حکومت مستقل ارمنستان- نفوذ روسیه در مناطق جدایی‌طلب) جمهوری اسلامی ایران شده است که به ترتیب در جایگاه اول تا ششم قرار گرفته‌اند.
۱۴۰۴/۱۱/۲۰	
تاریخ انتشار:	نتیجه‌گیری: ریشه‌های ناسیونالیستی جنگ‌ها در قفقاز جنوبی ضمن تهدید امنیت منطقه، بر امنیت ملی ج.ا.ایران نیز تأثیرگذار است.
۱۴۰۴/۱۲/۲۸	
کلیدواژه‌ها:	
امنیت ملی، تحولات ژئوپلیتیکی، ریشه‌های قومیتی	

استناد: یاسینی، امین؛ منیری، کامل؛ و نجاتی پور، مهدی (۱۴۰۴). تأثیر ژئوپلیتیکی ناسیونالیسم در قفقاز جنوبی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران. *فصلنامه مطالعات جنگ*، ۷ (۲۷)، ۱۱۱-۱۳۹.

DOI: <http://doi.org/10.22034/qjws.2026.2062080.1286>

ناشر: دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

© نویسندگان.

DOI: 10.22034/qjws.2026.2062080.1286

مقدمه

مطالعات متعدد نشان می‌دهد که عواملی هم چون غنیمت و غارت، بیگانه‌ستیزی، خودخواهی و جاه‌طلبی، تلافی و انتقام و رقابت و ... در جوامع ابتدایی و عواملی هم چون عدم توازن یا نامتعارف بودن قدرت‌ها، جابجایی قدرت‌ها، ملی‌گرایی، تجزیه‌طلبی، مسابقات تسلیحاتی و بحران امنیت، انگیزه‌های اقتصادی، علمی، اعتقادی، تشکیلات نظامی - صنعتی و ... زمینه‌ساز جنگ‌ها و ستیزه‌ها در جوامع متمدن و امروزی بوده است. امروزه این عوامل، در نقاط حساس جهان زمینه‌های بحران و بی‌ثباتی را به وجود آورده و امنیت منطقه‌ای و جهانی را به مخاطره می‌اندازند و همین امر باعث بروز و تشدید ناامنی‌ها و تأثیر آن بر سایر کشورها می‌گردد. این رویکرد در حوزه‌های ژئوپلیتیکی پیرامون ایران نیز به‌وفور دیده می‌شود. یکی از این حوزه‌ها، حوزه قفقاز جنوبی است که ناامنی آن حوزه‌های امنیتی پیرامون خود را تحت تأثیر قرار می‌دهد. منطقه قفقاز بر اساس آنچه تاریخ آن، گواهی می‌دهد یکی از کانون‌های ناامن در جهان است و از ۲۸ جنگ اتفاق افتاده در دهه ۱۹۹۰ میلادی در سطح جهان، ۱۹ جنگ در داخل کشورها و علیه حکومت‌ها بوده است و در این میان ۱۵ جنگ در تعقیب هدف خودمختاری یا جدایی بوده‌اند. ناحیه قفقاز با رخ دادن ۴ جنگ جدایی‌طلبانه در آن (عمدتاً بانگیزه‌های قومی - نژادی) یکی از بحرانی‌ترین مناطق جهان پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی محسوب شده است.

این کشورها دچار مشکلات زیادی همچون اختلافات قومی، بی‌ثباتی سیاسی، اختلافات مرزی، تورم، بیکاری، فقر و ... می‌باشند. سیاست‌های گذشته شوروی سابق در منطقه قفقاز، باعث ایجاد مرزبندی‌های تحمیلی و بدون توجه به ناسیونالیسم منطقه‌ای بوده است، به‌طوری‌که فاقد پیوستگی جغرافیایی با یکدیگر بوده است. (عباس زاده، رستمی و قاضی، ۱۴۰۱: ۳)

برخی از موارد ذکر شده بالا دارای ریشه‌های ژئوپلیتیکی از قبیل تضادهای ناسیونالیستی، حائل بودن منطقه، توزیع نابرابر منابع ثروت طبیعی و ... بوده و باعث بروز بحران‌های متعددی شده است؛ بنابراین، جایگاه و موقعیت قفقاز در نقشه‌ی ژئوپلیتیکی و به‌گونه‌ای بوده است که فرآیند دخالت و قلمرو خواهی قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی اجتناب‌ناپذیر بوده است. برخی از این

حوزه‌های متشنج به لابی‌ها و قدرت‌های اثرگذار خارج از منطقه مرتبط بوده‌اند و در این حوزه تأثیرات خاص خود را داشته‌اند.

بنابراین تحولات ژئوپلیتیکی شکل گرفته در این منطقه نظیر جنگ‌های قره‌باغ، توجه بازیگران منطقه‌ای مانند ترکیه و قدرت‌های فرا منطقه‌ای همچون آمریکا، اروپا، اسرائیل، چین به خود جلب کرده است و در گسترش ناتو به شرق و استقرار پایگاه‌های نظامی و جاسوسی آمریکا و اسرائیل در منطقه قفقاز جنوبی در جوار مرزهای ایران اثرگذار بوده است؛ بنابراین با توجه به این که ایران در همسایگی این حوزه ژئوپلیتیکی قرار دارد و حتی می‌تواند بخشی از آن حوزه تلقی شود هرگونه کنش‌های درونی آن بر ساختار و کنش‌های امنیت ملی ایران تأثیر مستقیم می‌گذارد. البته امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ماهیتی پیچیده دارد و دنباله اقوام و قومیت‌ها در آن سوی مرزها مهم‌ترین محرک برای پیوستگی امنیتی ایران با سایر حوزه‌های ژئوپلیتیکی غرب آسیا است؛ بنابراین تحولات ژئوپلیتیکی و چالش‌های امنیتی در قفقاز می‌تواند بخش مهمی از چالش‌های امنیتی جمهوری اسلامی ایران تلقی شود و در این جستار به‌طور ویژه موردتوجه محقق قرار گرفته است. با توجه به مطالب گفته‌شده، محقق باهدف تبیین دلایل ناسیونالیستی شکل‌گیری جنگ‌ها در قفقاز جنوبی این سؤال اساسی دنبال می‌کند که ریشه‌های ناسیونالیستی شکل‌گیری جنگ‌ها در قره‌باغ چگونه بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیر دارد؟

مبانی نظری و پیشینه‌های پژوهش

مبانی نظری

شکل‌گیری جنگ‌ها در قره‌باغ

از ابتدای خلقت بشر، جنگ همراه همیشگی انسان‌ها در طول تاریخ بوده است و انسان همواره با نوع کار و فعالیت خود آن را تحت تأثیر قرار داده است و با ویژگی‌های منحصربه‌فرد تعقل، تفکر، تدبیر، تصمیم‌...، منجر به شکل‌گیری جنگ‌ها در تمامی ادوار تاریخ بوده. بر همین اساس صاحب‌نظران این حوزه بر این باورند که جنگ یک پدیده اجتماعی انکارناپذیر است (خان احمدی، ۱۳۹۹: ۱۱۷-۲۱۱) که شکل‌گیری آن از ابتدای آفرینش انسان و در طول دوره‌های مختلف تاریخی، تضاد، اختلاف، ناسازگاری، منازعه و جنگ در میان انسان‌ها مرسوم و مداوم بوده که به

شکل‌های گوناگون و از سطوح خرد میان افراد، گروه‌های اجتماعی تا سطح کلان میان ملت‌ها، حکومت‌ها و کشورها رخ داده است. ژئوپلیتیک قفقاز یکی از مناطق تاریخی و جغرافیایی حیاتی جهت جنگ‌ها و تضادهای بین‌المللی بوده است. قفقاز، یک منطقه استراتژیک در قلب قاره‌ای است که از دو فاصله‌ی البرز به‌سوی شمال و جوانگران به‌سوی جنوب گسترش پیدا می‌کند. این منطقه همیشه به خاطر استراتژیک بودنش موردتوجه بسیاری از امپراتوری‌ها و کشورها قرار گرفته است. (Dodds, 2007)

مسئله ناسیونالیسم در این منطقه از فاکتورهای عمده‌ای است که سرنوشت سیاسی کشورهای حوزه قفقاز به‌ویژه در جنوب را رقم می‌زند. در این منطقه مهم‌ترین مناقشات قومی میان آذری‌ها و ارمنی‌ها در جنوب قفقاز، مناقشه آبخازها و گرجی‌ها و همین‌طور چچن‌ها و روس‌ها در شمال رقم خورد (اشرافی، ۱۳۹۶: ۱۰۰-۷۳).

بر این اساس در پژوهش حاضر، پژوهشگر تأثیر ژئوپلیتیکی جنگ‌های ناسیونالیستی در قفقاز جنوبی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران مورد مطالعه قرار داده است.

ریشه‌های ناسیونالیستی (قومیتی) شکل‌گیری جنگ‌ها در قفقاز جنوبی

اصطلاح «قوم‌گرایی» به دو مفهوم مختلف ارجاع داده می‌شود. اولین مفهوم، قوم‌گرایی به‌عنوان عشق به ملیت و فرهنگ و هویت قومی خود است که اغلب به‌منظور حفظ و تقویت ارزش‌ها و فرهنگ‌های خود به کار می‌رود. دومین مفهوم، قوم‌گرایی به‌عنوان تبعیض و نژادپرستی در برابر اعضای قوم‌های دیگر است. قوم‌گرایی یکی از مسائل بزرگ در قفقاز و مناطق دیگر جهان است. این مسئله به‌عنوان یکی از عوامل اصلی تأثیرگذار بر مناطق مختلف جهان شناخته‌شده و به‌طور ویژه در قفقاز که تنوع قومیت‌های زیادی وجود دارد، اهمیت بیشتری دارد. در قفقاز، تنوع فرهنگی و قومیتی بسیار زیاد است. این منطقه شامل اقوام گوناگونی نظیر آذربایجانی‌ها، ارمنی‌ها، گرجی‌ها، لری‌ها و تعداد زیادی از قومیت‌های دیگر است. این تنوع باعث شده که مسائل قومی و فرهنگی در سیاست، اجتماع و اقتصاد این منطقه نقش بسزایی ایفا کنند. قوم‌گرایی در قفقاز، به‌عنوان یک عامل مهم در تداوم تنش‌ها و حتی جنگ‌ها نیز شناخته‌شده است. کشمکش‌ها بین ارمنستان و آذربایجان نیز از جمله مثال‌هایی است که قوم‌گرایی در این منطقه بر سیاست و امنیت

تأثیرگذار است. از این رو قوم‌گرایی بین آذری‌ها، ارمنی‌ها و گرجی‌ها یکی از مسائل بزرگ و پیچیده در منطقه قفقاز است که از تأثیرات عمیق اقتصادی، فرهنگی و سیاسی برخوردار است. آذری‌ها، ارمنی‌ها و گرجی‌ها هر کدام تاریخ و فرهنگ خاصی دارند که از تضاد و تعاملات مختلف بین آن‌ها نشأت می‌گیرد. (De Waal, 2018)

آذری‌ها، گروه قومی بزرگی هستند که اکثریت در جمهوری آذربایجان و نیز جمعیت معتبری در ایران را تشکیل می‌دهند. آذری‌ها زبان ترکی شاخه تورانی را صحبت می‌کنند و به فرهنگ و تاریخ غنی خود افتخار می‌کنند. قوم‌گرایی آذری‌ها اغلب به عنوان جزئی از حفظ و تقویت هویت ملی و فرهنگی آذربایجان مطرح می‌شود. ارمنی‌ها نیز یکی از قومیت‌های قابل توجه منطقه قفقاز هستند. فرهنگ و تاریخ ارمنی‌ها بسیار با افتخار به عنوان یکی از قدیمی‌ترین فرهنگ‌ها در جهان مشهور است. با وجود کشمکش‌ها و تعاملات پیچیده تاریخی، قوم‌گرایی بین ارمنی‌ها و سایر اقوام قفقاز اغلب به عنوان یکی از نقاط تنش‌زای منطقه شناخته می‌شود. گرجی‌ها نیز از دیگر گروه‌های قومی مهم در قفقاز هستند. آن‌ها فرهنگ و زبان مستقلی دارند و تاریخ بسیار قدیمی و متأثرکننده‌ای در این منطقه دارند. قوم‌گرایی با محوریت گرجی‌ها می‌تواند به عنوان یک عامل مهم‌ترین شرایط و نیازهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی این قوم به کاربرده شود (Yemeljanova, & Broers, 2020: 1-16).

امنیت ملی

امنیت ملی یعنی دستیابی به شرایطی که به یک کشور امکان می‌دهد از تهدیدهای بالقوه یا بالفعل خارجی و نفوذ سیاسی و اقتصادی بیگانه در امان باشد و در راه پیشبرد امر توسعه اقتصادی، اجتماعی و انسانی و تأمین وحدت و موجودیت کشور و رفاه عامه فارغ از مداخله بیگانه گام بردارد. با توجه به تعاریفی که از امنیت وجود دارد، مهم‌ترین ابعاد امنیت ملی، ابعاد سیاسی و نظامی آن است که همواره از بیشترین اهمیت برخوردار بوده و ابعاد دیگر امنیت ملی نیز در نهایت به این دو بعد منتهی شده و از طریق این دو بعد، معنی می‌یابند (حکیم، ۱۳۹۴: ۳۸).

تعریف جدید امنیت ملی با لحاظ کردن تغییر و تحولات ایجاد شده در محیط داخلی و بین‌المللی و چالش‌های ناشی از جهانی شدن، محلی شدن و بین‌المللی شدن مسائلی نظیر ایدز، مواد مخدر، محیط زیست، رکود اقتصادی، ظهور بمب اتم و غیره مفهوم امنیت ملی را جرح و تعدیل کرده و آن را اساساً از جنبه نرم‌افزاری بررسی می‌نماید. بر این اساس، امنیت ملی یک کشور صرفاً در درون مرزهای بین‌المللی آن تعریف نمی‌شود در واقع وقتی امنیت ملی یک کشور مطرح می‌شود تمام محرک‌های بیرونی در یک سلسله علل نظامی - سیاسی قرار می‌گیرند و دامنه خود را به عمق فضای سرزمینی کشورهای هم‌جوار گسترش می‌دهند شاخص مطالعات امنیتی قرار می‌گیرند با این رویکرد قفقاز جنوبی به عنوان قلمرو ژئوپلیتیکی پیرامون - نزدیک جمهوری اسلامی ایران تلقی شده و در معادلات امنیت ملی جایگاه ویژه‌ای دارد

علاوه بر بررسی تهدید، استفاده و کنترل نیروی نظامی شامل اولویت‌بخشی به تهدیدهای محیطی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است که برخی از این تهدیدها، نه تنها برخلاف گذشته، شکل و ماهیت ابهام‌آمیزی پیدا می‌کنند، بلکه در شرایط ظهور وابستگی متقابل، ارتباط و نزدیکی روزافزون کشورها با یکدیگر، تهدیدهای امنیتی شکل و ماهیت جهانی پیدا می‌کنند (حکیم، ۱۳۹۴: ۳۹).

اما از آنجاکه امنیت ملی یک پدیده کاملاً نسبی است در جهان فعلی دستیابی به امنیت مطلق غیرممکن است، بالطبع امنیت حاصل برای دولت‌ها نیز نسبی می‌شود. بنابراین با تغییر میزان قدرت و وجود تهدیدات بالقوه و بالفعل حتی قوی‌ترین دولت‌ها نیز امنیت مطلق ندارند؛ بنابراین محرک‌های امنیتی قفقاز جنوبی نیز به عنوان یک شمشیر دو لبه عمل می‌کند. در واقع تهدیدات محیط داخلی قفقاز به عنوان تهدیدات ثانوی محیطی در امنیت ملی ایران عمل کرده و هزینه‌های دفع تهدیدات آتی و ثبات الگوی امنیت ملی ایران را با چالش ویژه‌ای روبرو می‌سازد. بدیهی است در صورت ایجاد فضای اعتماد متقابل بین مؤلفه‌های امنیت ملی ایران و شاخص‌های ثبات ژئوپلیتیکی قفقاز امنیت به عنوان یک پدیده ذهنی در بین دو سازه جغرافیایی متشابه تبدیل و شده و به سطح سازه امنیت منطقه‌ای ارتقاء می‌یابد. اصولاً احساس امنیت و عدم آن برداشت و امری ذهنی است که ریشه در معتقدات و باورهای مذهبی، اخلاقی و فرهنگی مردم و رهبران

یک کشور دارد که جمع‌بندی این باورها و اعتقادات باعث می‌شود یک ملت یا رهبران آن، کشوری را دشمن و کشور دیگر را دوست تلقی کنند. بدین ترتیب این‌گونه تعریف از امنیت به‌صورت متقابل امنیت را بین قفقاز و سرزمین‌های جنوبی آن به یک اقدام عمل مشترک تبدیل کرده و زمینه شکل‌گیری یک همگرایی ژئوپلیتیکی و تکامل فضای جغرافیایی - سیاسی در غرب آسیا را به وجود می‌آورد

این بدین معنی است که امنیت با منافع و استقلال کشورهای یک سازه ژئوپلیتیکی به‌طور غیرمستقیم رابطه دارد. یعنی اگر در یک کشور جنگ داخلی و بین کشورهای یک سازه ژئوپلیتیکی با یکدیگر ناامنی پدید آید، نمی‌توان ادعا کرد چون در دیگر کشور امنیت به هم نخورده، امنیت منطقه‌ای کامل است (رادمهر، ۱۳۸۵: ۲۵).

سیاست خارجی ایران در قفقاز جنوبی

بیشتر سیاست خارجی ایران در قفقاز تا حدود زیادی مبتنی بر گفتمان ژئوپلیتیک بوده است که باثبات نیز همراه بوده و اصول سیاست خارجی در قالب همین گفتمان به شکل انعطاف‌پذیری به حیات خود ادامه داده است. قبل از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی ایران تنها با این دولت همسایه بود و سطح مناسبات ایران با شوروی به‌گونه‌ای بود که ژئوپلیتیک عامل اصلی تعریف روابط و سیاست خارجی ایران با شوروی بود به‌نوعی که ایران بیشترین تهدید امنیت ملی خود را از جانب مرزهای شمالی خود که کاملاً و تنها در دست شوروی سابق بود احساس می‌کرد؛ اما زمان شکل‌گیری و اعلام موجودیت جمهوری‌های تازه استقلال‌یافته قفقاز جنوبی یعنی آذربایجان، گرجستان و ارمنستان مصادف بود با دوره ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی که خرده گفتمان عملکرد اقتصادی الگوی سیاست خارجی دولت ایشان بود که سطح مناسبات ایران با این کشورها را به‌نوعی تعیین می‌کرد (خدابنده لو، ۱۳۹۶: ۳۲).

بعد از فروپاشی، بسیاری از تحلیل گران رفتار منطقه‌ای ایران در قفقاز را در مرحله نخست آرمان‌گرایانه توصیف می‌کردند. البته بعد از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی گونه‌ای از رمانتیک‌گرایی سیاسی در رفتار سیاست خارجی اکثر کشورها در قبال جمهوری‌های به‌جامانده شکل گرفت، اما همه کشورهایی که قصد نفوذ در منطقه را داشتند، بر واقعیت‌های ژئوپلیتیک صحنه

گذاشتند. در سیاست خارجی ایران نیز توجه به عناصر ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی افزایش یافت. به‌طور کلی در ایران دو دیدگاه در مورد جمهوری‌های تازه به استقلال رسیده در آسیای مرکزی و قفقاز وجود دارد. دیدگاه نخست؛ تحولات بعد جنگ سرد را به فال نیک می‌گیرد در این دیدگاه ایران می‌تواند در قامت قدرتی منطقه‌ای در قفقاز جنوبی ظاهر شود. منابع هیدروکربنی و موقعیت ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی باعث رقابت میان قدرت‌های بزرگی چون روسیه، اتحادیه اروپا، آمریکا، ژاپن، چین و... خواهد شد. ایران با تدوین برنامه‌ای عملیاتی قادر به بهره‌برداری از موقعیت‌های موجود در منطقه خواهد بود. این دیدگاه معتقد است، ایران برای حضور مؤثر در رقابت‌های قفقاز جنوبی نباید از استراتژی قدیمی موازنه منفی پیروی کند، بلکه باید به اتحاد و ائتلاف با قدرت‌های حاضر در منطقه مبادرت ورزد. دیدگاه دوم، نگاهی بدبینانه دارد و معتقد است که با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، ایران موقعیت ژئواستراتژیک خود را در صحنه بین‌المللی از دست داده است و در رقابت میان قدرت‌ها در قفقاز جنوبی امکان فعالیت چندانی برای ایران وجود نخواهد داشت. این نگرش نیز مانند دیدگاه قبلی معتقد است سیاست موازنه منفی برای حفظ توازن میان واشینگتن و مسکو دیگر کارایی نخواهد داشت؛ اما تفاوت آن در این است که معتقد است، غربی‌ها در رقابت با یکدیگر بر سر قفقاز جنوبی به توافق خواهند رسید و از این منظر توانایی اعمال نفوذ هر دو ایران در منطقه تا حدودی کاهش خواهد یافت. دیدگاه فوق بخشی از واقعیت را برجسته کرده‌اند. شکل‌گیری کشورهای مستقل در مرزهای شمالی ایران منبعی از فرصت‌ها و تهدیدات را پیش روی ایران قرار داده است. عنصر مشترک در هر دو دیدگاه فوق، نگرش ژئوپلیتیک به منطقه است. البته این به معنای حذف سیاست خارجی نیست، بلکه بدین معنا است که پیگیری اصول سیاست خارجی نیازمند توانایی اقتصادی و حضور مؤثر در منطقه است که خود بر مبنای رقابت‌های ژئوپلیتیک رقم خورده است. محوری‌ترین ویژگی سیاست خارجی ایران در قفقاز به‌خصوص قفقاز جنوبی نه بر اساس جهان‌بینی و ارزش‌ها و آرمان‌های دینی، بلکه بر اساس منافع اقتصادی و امنیتی است. به‌گونه‌ای که مهم‌ترین اهداف سیاست خارجی ایران در قفقاز، حفظ امنیت مرزها و تمامیت ارضی، حاکمیت، وحدت ملی، تأمین امنیت انرژی و توسعه اقتصادی است (خداپنده لو، ۱۳۹۶: ۳۳).

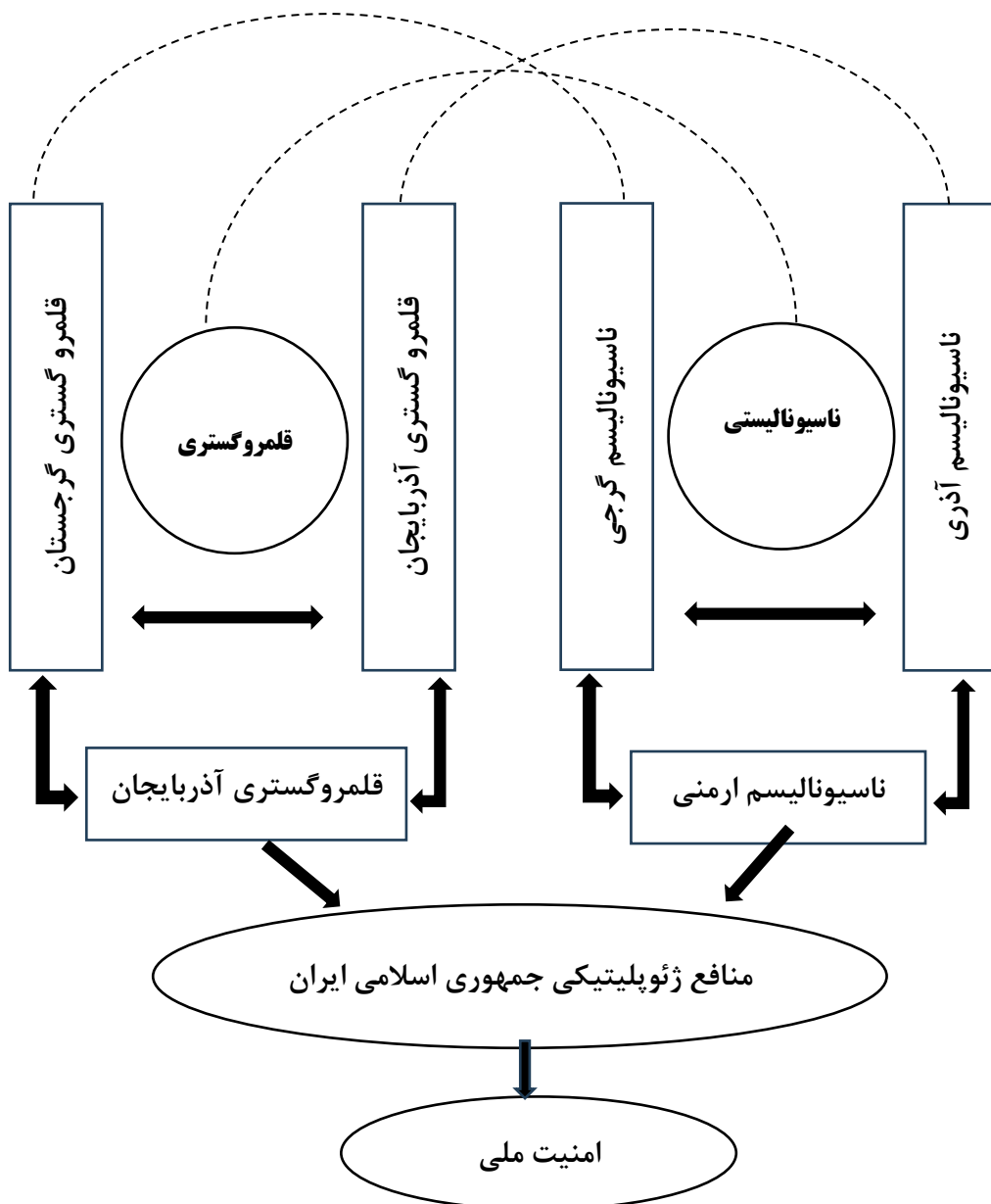
سیاست خارجی ایران در قبال جنگ اول و دوم قره‌باغ

موضع و دیدگاه جمهوری اسلامی ایران درباره قبال جنگ اول قره‌باغ هیچ‌گاه به‌طور مشخص و صریح بیان نشده و در مقاطع مختلف با اظهارنظرهای متفاوت و بعضاً متعارضی همراه بوده است که شاید این مسئله ناشی از نگاه و عملکرد ناهماهنگ دولت‌های ایران در مسئله قره‌باغ باشد. به دنبال سقوط و فروپاشی شوروی، ایران تلاش کرد تا با نزدیکی بیشتر به همسایگان جدید، سیاست خارجی آن‌ها را با خواسته‌های خود هماهنگ‌تر سازد و با آزادی عمل بیشتری پیگیر منافع خود باشد. در این میان آذربایجان به دلایلی چون اشتراکات تاریخی، فرهنگی و مذهبی بیشتر با ملت ایران و همسایگی با استان‌های آذری نشین ایران، موردتوجه ویژه مسئولان ایران بوده است. جمهوری اسلامی ایران در جریان جنگ قره‌باغ سعی داشت از اول فعالانه بین دو همسایه به‌عنوان یک میانجی صالح عمل نماید، اما اضمحلال نظام دوقطبی باعث شد در سیاست ایران در قبال بحران قره‌باغ تغییراتی ایجاد شود. مقامات آذربایجان طی سال‌های گذشته همواره به بهانه‌های مختلف، ایران را متهم به حمایت از دولت ارمنستان در جریان جنگ قره‌باغ نموده‌اند و استدلال دارند که ایران با حمایت‌های اقتصادی و نظامی خود و مشغول کردن آذربایجان با طرح‌های میانجیگری از عوامل اصلی اشغال و تداوم اشغال سرزمین‌هایش بوده است و همچنین تحت تأثیر اخبار و تحلیل‌های رسانه جمعی، افکار عمومی در آذربایجان، دیدگاه منفی نسبت به ایران پیدا کردند. البته ذکر این نکته لازم است که در زمان استقلال جمهوری آذربایجان نیز، تأخیر دولت ایران در شناسایی رسمی این کشور زمینه بی‌اعتمادی آذری‌ها به ایران را باعث شده بود (حیدری، ۱۳۸۲: ۶۴). البته در جریان جنگ بین دو کشور، ایران چندین بار برای میانجیگری تلاش نمود و این تلاش‌ها دوباره برقراری آتش‌بس کوتاه‌مدت بین طرفین منجر شد؛ هرچند که با دخالت قدرت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی نظیر ایالات متحده و روسیه به شکست انجامید (قنبر لو، ۱۳۸۹: ۱۱).

رویکرد سیاست خارجی ایران در جنگ دوم قره‌باغ و عوامل مؤثر بر آن، با تقسیم جنگ به سه دوره‌ی «محسوس نبودن برتری آذربایجان»، «محسوس بودن برتری آذربایجان» و «تشبیه برتری آذربایجان»، سه روند «اهمال»، «بلا تکلیفی» و «غافلگیری» در روند سیاست خارجی ایران قابل تبیین است. عدم اجماع در داخل، مماشات با روسیه، دشمنی اسرائیل، رقابت با ترکیه و تقابل با

نظام بین‌الملل از عوامل مؤثر بر کنشگری ایران در این جنگ بود. در جنگ دوم ایران با اهمال از توان و اراده‌ی جمهوری آذربایجان و ناتوانی در ایجاد توازن میان دو روایت «پیوندهای دیرینه مذهبی، فرهنگی و تاریخی و تکلیف حمایتی جمهوری اسلامی از شیعیان» و «بستر تجزیه‌طلبانه در استان‌های آذری نشین» به ایران اعلام بی‌طرفی و کنشگری لفظی بسنده کرد. ایران پس از تسلط باکو بر مناطق مورد مناقشه هم‌مرز با ایران با درک دیر هنگام از اراده‌ی جمهوری آذربایجان، با بلا تکلیفی به کنشگری پرداخت و به دلیل مشخص نبودن جزئیات طرح ابتکاری و عدم رایزنی و فعالیت دیپلماتیک گسترده، با بند مربوط به ارتباط بین مناطق غربی جمهوری آذربایجان با جمهوری خودمختار نخجوان در توافقنامه مسکو که دستاویزی برای طرح کریدور زنگه‌زور شد، غافلگیر شد (قربانی، ۱۴۰۲: ۱۹۹-۲۳۴).

چارچوب مفهومی پژوهش:

نمودار (۱) مدل مفهومی تحقیق

سند توافق صلح ارمنستان و آذربایجان و امنیت ملی ایران

بدیهی است منازعات امنیتی در قفقاز جنوبی به طور مستقیم با امنیت ملی ایران در ارتباط است بنابراین دامنه دار بودن منازعه و توافق مبتنی بر صلح میان آذربایجان و ایران بر این اصل اثرگذار است. قفقاز جنوبی پس از ۳۵ سال درگیری و منازعه خونین در سال ۲۰۲۵ وارد فاز صلح شده است. صلح آذربایجان و ارمنستان بر ای ایران هزینه های ژئوپلیتیکی قابل توجهی به دنبال دارد به گونه ای دالان زنگزور و حذف ارتباط زمینی ایران با ارمنستان انزوای ژئوپلیتیکی دامنه دار را برای ایران در سراسر قرن بیست و یکم به ارمغان خواهد آورد. برای درک این موضوع توجه به مفاد سند ۱۷ بندی توافق صلح آذربایجان و ارمنستان ضرورت دارد.

بر اساس این توافق که ۱۷ بند دارد، ۲ طرف با تأکید بر ضرورت برقراری صلحی عادلانه، جامع و پایدار در منطقه و با استناد به منشور سازمان ملل، «اعلامیه اصول حقوق بین الملل درباره روابط دوستانه میان دولت ها» (۱۹۷۰)، «سند نهایی هلسینکی» (۱۹۷۵) و «اعلامیه آلمانی» (۱۹۹۱)، متعهد به ایجاد روابط بر پایه اصول حسن هم جواری شدند اما این بند در مورد ایران چندان مورد توجه قرار نگرفته است. مطابق ماده نخست این توافق، ۲ کشور تأیید کرده اند که مرزهای میان جمهوری های شوروی سابق به عنوان مرزهای بین المللی کشورهای مستقل شناخته شده و باید مورد احترام قرار گیرد. دو طرف همچنین بر شناسایی و احترام به حاکمیت، تمامیت ارضی، مصونیت مرزها و استقلال سیاسی یکدیگر تأکید کرده اند؛ بنابراین ایران به عنوان یک پدیده ژئوپلیتیکی منحصر به فرد نادیده گرفته شده است

در ماده دوم، طرفین تصریح می کنند که هیچ گونه ادعای ارضی نسبت به یکدیگر ندارند و در آینده نیز چنین ادعاهایی مطرح نخواهند کرد و متعهد می شوند اقدامی در جهت تضعیف تمامیت ارضی یا وحدت سیاسی طرف مقابل انجام ندهند. بر اساس مواد بعدی، ارمنستان و جمهوری آذربایجان متعهد به عدم توسل به زور یا تهدید به زور علیه یکدیگر (ماده سوم)، عدم مداخله در امور داخلی طرف مقابل (ماده چهارم) و برقراری روابط دیپلماتیک ظرف مدت تعیین شده پس از تبادل اسناد تصویب توافق (ماده پنجم) شده اند.

(خبرگزاری ایسنا (۱۴۰۴) متن سند توافق صلح ارمنستان و جمهوری آذربایجان منتشر شد،
 کد خبر کد خبر: ۱۴۰۴۰۵۲۰۱۲۳۹۷، دسترسی در
<https://www.isna.ir/news/1404052012397>

مفاد ماده ۱۰ به طور مستقیم با امنیت مبتنی بر داده‌های ژئوپلیتیکی با چالش جدی مواجه می‌سازد البته گذر زمان می‌تواند روند چالش‌ها را به فرصت ژئوپلیتیکی تغییر دهد

بر اساس ماده دهم، ارمنستان و جمهوری آذربایجان می‌توانند در حوزه‌های اقتصادی، ترانزیتی، زیست‌محیطی، بشردوستانه و فرهنگی توافق‌نامه‌های دوجانبه منعقد کنند. ماده یازدهم تصریح می‌کند که این توافق حقوق و تعهدات طرفین ذیل سایر معاهدات بین‌المللی را نقض نمی‌کند.
 (خبرگزاری ایسنا (۱۴۰۴) متن سند توافق صلح ارمنستان و جمهوری آذربایجان منتشر شد، کد خبر: ۱۴۰۴۰۵۲۰۱۲۳۹۷، دسترسی در
<https://www.isna.ir/news/1404052012397>)

مفاد ماده ۱۰ به طور مستقیم با امنیت مبتنی بر داده‌های ژئوپلیتیکی با چالش جدی مواجه می‌سازد البته گذر زمان می‌تواند روند چالش‌ها را به فرصت ژئوپلیتیکی تغییر دهد
 بر اساس ماده دهم، ارمنستان و جمهوری آذربایجان می‌توانند در حوزه‌های اقتصادی، ترانزیتی، زیست‌محیطی، بشردوستانه و فرهنگی توافق‌نامه‌های دوجانبه منعقد کنند. ماده یازدهم تصریح می‌کند که این توافق حقوق و تعهدات طرفین ذیل سایر معاهدات بین‌المللی را نقض نمی‌کند. (خبرگزاری ایسنا (۱۴۰۴) متن سند توافق صلح ارمنستان و جمهوری آذربایجان منتشر شد، کد خبر: ۱۴۰۴۰۵۲۰۱۲۳۹۷، دسترسی در
<https://www.isna.ir/news/1404052012397>)

پیشینه پژوهش

با بررسی به عمل آمده در مورد پیشینه و سوابق تحقیقات انجام شده مرتبط با این پژوهش از مراکز علمی و کتابخانه‌های دانشگاه‌های آجا، مرکز مطالعات راهبردی آجا و همچنین مراکز علمی و کتابخانه‌های غیرنظامی (کتابخانه ملی ایران، وب‌گاه اینترنتی جهاد دانشگاهی)، وب‌گاه‌های تحقیقاتی اینترنتی (نورمگز، مگیران و علم نت) نشان‌دهنده آن است که تاکنون پژوهشی مشابه

با عنوان این پژوهش انجام نشده است، اما تحقیقاتی که در ارتباط با برخی از متغیرهای عنوان پیشنهادی مشترک هستند، مورد شناسایی قرار گرفته و به شرح جدول زیر ارائه می‌گردد.

جدول (۱): پیشینه پژوهش

عنوان پژوهش	نویسنده	نتایج پژوهش
تأثیر روابط جمهوری آذربایجان با رژیم صهیونیستی بر امنیت نظامی ج.ا.ا	اکبر سوسنجانی (۱۳۹۲)	جمهوری آذربایجان به تنهایی نمی‌تواند ثبات امنیت نظامی جمهوری اسلامی ایران را به خطر بیندازد ولی امکان بی‌ثباتی ناشی از دخالت دولت‌های ثالث از جمله رژیم صهیونیستی در این کشور وجود داشته که می‌تواند تأثیر مستقیمی در بی‌ثباتی مرزهای جمهوری اسلامی ایران و در نهایت امنیت ملی و نظامی جمهوری اسلامی ایران را داشته باشد. موقعیت جغرافیایی جمهوری آذربایجان به گونه‌ای است که امکان استفاده رژیم صهیونیستی در کاربرد قدرت نظامی علیه ایران را فراهم می‌سازد و امکان این‌که از این کشور به عنوان پایگاه یا سر پل علیه جمهوری اسلامی ایران استفاده کند دور از ذهن نیست لذا این نفوذ و تأثیر منفی بر ثبات امنیت ملی و نظام جمهوری اسلامی ایران دارد.
مناقشه قره‌باغ و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ا	امید غفاری و محمد تقی‌پور (۱۳۹۱)	مناقشه قره‌باغ نه فقط مناقشه بین آذری‌های محلی و ارمنی‌های ساکن منطقه، بلکه یکی از مسائل اساسی بین‌المللی در دوران بعد از جنگ سرد است که تبدیل به یک بحران و یک زخم مزمن در پیکر نظام بین‌الملل شده است چراکه هر یک از بازیگران تأثیرگذار در صحنه روابط بین‌الملل از جمله اروپا، روسیه و آمریکا همراه ترکیه و ایران، اهداف خاصی را درباره حل این مناقشه دنبال می‌کنند. در شرایط کنونی که فشارهای جهانی علیه ایران افزایش یافته و روابط خارجی با برخی از همسایگان در شمال و جنوب به سردی گرائیده است، کشورها هم با نگرش به چنین وضعیتی و دیگر مؤلفه‌های داخلی، برنامه‌های راهبردی خود را پیگیری می‌کنند؛ بنابراین شایسته است با انجام اقدامات ایجابی و مثبت که منجر به تنش‌زدایی و اعتماد متقابل گردد، درصدد نیل به منافع ملی بود.
بحران‌های امنیتی در قفقاز جنوبی و	محمد رستمی، محمدجواد	قفقاز جنوبی یکی از مناطق استراتژیک و ژئواکونومیک جهان است. این منطقه که به موزاییک اقوام مشهور است، از زخم‌های کهنه‌ای رنج می‌برد که عموماً محصول استعمار هستند. جمهوری اسلامی ایران به

تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ا	رمضانی، امین آور (۱۳۹۶)	دلیل هم‌جوار بودن با این منطقه از تحولات آن تأثیر پذیرفته و بر آن تأثیر می‌گذارد. امنیت در این منطقه که از مدل جهان‌سومی تبعیت می‌کند بسیار شکننده است؛ و همین امر باعث شده تا کشورهای دیگر، به دلیل پیوند منافعشان با این منطقه خود را به دخالت در آن محق دانسته و به همین دلیل نیز در شکل‌دهی به برخی بحران‌ها در این منطقه عمل نمایند.
تأثیر روابط آذربایجان و رژیم صهیونیستی بر امنیت ملی ج.ا.ا	علی امیدی و مصطفی خیری (۱۳۹۵)	مقامات جمهوری آذربایجان در چارچوب اختلافاتی که با ارمنستان به‌ویژه در مسئله قره‌باغ دارند، به روابط با رژیم صهیونیستی می‌اندیشند و در این رابطه، عمدتاً به دنبال دستیابی به ادوات و فناوری‌های پیشرفته نظامی از رژیم صهیونیستی و کسب حمایت‌های لابی صهیونیستی در آمریکا برای مقابله با لابی ارمنی هستند در مقابل، رژیم صهیونیستی نیز در قالب «دکترین پیرامونی» به روابط خود با جمهوری آذربایجان می‌نگرد که به نظر می‌رسد بخش مهمی از هدف آن، مقابله با جمهوری اسلامی ایران در ابعاد سیاسی، نظامی، اطلاعاتی و حتی اقتصادی است.
تحولات ژئوپلیتیک قفقاز و امنیت ج.ا.ا	حمید حکیم و اصغر جعفری ولدانی (۱۳۹۴)	کشورهای قفقاز از لحاظ عوامل ژئوپلیتیک با ضعف مواجه هستند و این موضع ضعف ژئوپلیتیک در عمل نمی‌تواند به‌طور مستقیم تهدیدی برای امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران محسوب گردد. از بین عوامل ژئوپلیتیک این منطقه، تنها عاملی که نقطه قوت برای جمهوری‌های منطقه محسوب می‌گردد، منابع انرژی جمهوری آذربایجان است و این عامل با بهبود درآمد و وضع اقتصادی جمهوری آذربایجان و نیز به اشکال دیگری که بیان شد، می‌تواند بر امنیت سیاسی و سپس نظامی جمهوری اسلامی ایران تأثیر گذار باشد.
تغییرات ژئوپلیتیکی قفقاز و تأثیر عوامل ثابت ژئوپلیتیکی حاصل از آن بر امنیت ملی ج.ا.ا	اصغر جعفری ولدانی، سید یحیی صفوی همامی و حمید حکیم (۱۳۹۴)	عوامل ثابت ژئوپلیتیکی کشورهای قفقاز، شاید به‌طور مستقیم تهدیدی جدی برای جمهوری اسلامی ایران نباشد، ولی ضعف عوامل ثابت ژئوپلیتیکی، این کشورها را در حالتی از احساس ناامنی قرار داده است و بی‌شک زمانی که احساس ناامنی کنند و خود را در معرض تهدید ببینند، هم تهاجمی‌تر رفتار خواهند کرد و هم این احساس ناامنی و ترس، تکیه‌بر قدرت‌های بزرگ و همکاری با قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای را به رویکرد مشترک آن‌ها تبدیل می‌کند و باعث حضور و نفوذ این قدرت‌ها (به‌ویژه حضور غرب) در منطقه می‌شود. قدرت‌های یادشده منافع و اهداف خود را پیگیری می‌کنند و

حضور این قدرت‌ها که در تضاد ماهوی با جمهوری اسلامی ایران هستند یا در بهترین حالت ممکن، رقیب جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌روند، در منطقه قفقاز و در همسایگی ایران، چالشی جدی برای امنیت سیاسی و نظامی جمهوری اسلامی ایران است.		
دگرگونی‌های عمیق در جغرافیای سیاسی قفقاز جنوبی در پی فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، موجب ایجاد تحولاتی جدی در ساختار سیاست منطقه‌ای و جهانی شد. جمهوری اسلامی ایران هم با توجه به پیوندهای تاریخی خود با مردم این منطقه و برخورداری از امتیاز همسایگی، همکاری‌های سیاسی - اقتصادی خود را با کشورهای قفقاز جنوبی گسترش بخشید. با استقلال این جمهوری‌ها، منطقه قفقاز در عرصه تماس و تقابل قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی قرار گرفت.	الهه کولایی (۱۳۸۹)	جمهوری اسلامی ایران و ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی

روش‌شناسی پژوهش:

با عنایت به اینکه این پژوهش به دنبال تبیین تأثیر ریشه‌های ژئوپلیتیکی شکل‌گیری جنگ‌ها در قفقاز جنوبی (جنگ‌های قره‌باغ) بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است، لذا از روش توصیفی (تحلیل محتوا) استفاده شده و از نظر نوع پژوهش کاربردی و از نظر رویکرد به صورت تحلیل کیفی است.

به منظور بررسی عوامل اساسی و اعتبار سنجی، تعداد ۱۰ نفر خبره به صورت هدفمند قضاوتی انتخاب شده است که در گروه فوق از صاحب‌نظران و نخبگان ۳ حوزه ژئوپلیتیک قفقاز، مسائل ژئواستراتژیک و علوم سیاسی از کارشناسان و متخصصان نیروهای مسلح و استادان دانشگاهی که در زمینه‌ی ژئوپلیتیک که دارای مدرک دکتری بوده و سابقه پژوهشی بالای ۵ سال بوده‌اند استفاده گردیده است. با توجه به اینکه جامعه آماری این پژوهش محدود به ۱۰ نفر می‌شود، بنابراین حجم نمونه به صورت تمام شمار خواهد بود.

جهت گردآوری داده‌ها از روش میدانی و کتابخانه‌ای استفاده شده است. ابزارهای گردآوری داده‌ها، مصاحبه با صاحب‌نظران، بررسی و مطالعه اسناد و مدارک و کتب و مقالات و سایت‌های علمی و

دانشگاهی و نشریات مرتبط با موضوع است. در این پژوهش اطلاعات و داده‌های گردآوری شده از مصاحبه‌ها با صاحب‌نظران در خصوص متغیرهای مستقل و وابسته مورد تحلیل قرار گرفت و سپس با تقسیم‌بندی منابع مورد مطالعه و اسناد و مدارک جمع‌آوری شده شرایط موجود در مورد اهداف پژوهش تشریح و به روش تحلیل محتوا و استفاده از نظریه داده بنیاد (اجرای سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی) تحلیل و تبیین گردید.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

در تجزیه و تحلیل به روش تحلیل محتوا در گام نخست، داده‌های حاصل از مطالعه اسناد و مدارک و مصاحبه با صاحب‌نظران به صورت مجزا، با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودی آی ۲۰۲۰ و با تکنیک کدگذاری باز پالایش، تلخیص و دسته‌بندی شده‌اند.

در گام دوم، با تکنیک انتخاب کدهای محوری مفاهیم و مقولات با مضامین مشترک زیر یک طبقه بالاتر قرار گرفته و طی فرآیند پردازش، ارتباط بین مقوله‌ها و کدگذاری انتخابی (گزینشی) باهدف تبیین ابعاد صورت گرفت.

درنهایت در گام سوم، اطلاعات پردازش شده اسناد و مدارک و مصاحبه‌ها بر اساس مقولات سطح دوم مورد استنتاج (قضاوت) قرار گرفته است.

گام اول: پالایش، تلخیص و دسته‌بندی داده‌ها

جدول (۲): پالایش و تلخیص داده‌های حاصل از مصاحبه با صاحب‌نظران

مصاحبه‌شونده	کدهای باز
یکم	گسترش پان‌ترکیسم در منطقه - تشکیل حکومت مستقل ارمنستان نفوذ روسیه در مناطق جدایی طلب - تقابل تفکر سلفیت با اسلام
دوم	جریان سازی سیاسی و فرهنگی - تشکیل حکومت مستقل ارمنستان تقابل پان‌ترکیسم با ارامنه منطقه - عدم حاکمیت مطلق در گرجستان
سوم	جریان سازی سیاسی و فرهنگی - سیاست‌های نادرست حاکمیتی در ایران گسترش پان‌ترکیسم در منطقه - تشکیل حکومت مستقل ارمنستان
چهارم	گسترش پان‌ترکیسم در منطقه - تقابل پان‌ترکیسم با ارامنه منطقه عدم حاکمیت مطلق در گرجستان

پنجم	جریان سازی سیاسی و فرهنگی - جریان فرهنگی - سیاسی و اجتماعی - تقابل پان ترکیسم با ارامنه منطقه - عامل تنش‌زا - عدم حاکمیت مطلق در گرجستان نفوذ روسیه در مناطق جدایی طلب - تنش‌های قومی و مذهبی - قوم‌گرایی آذربایجانی - گسترش پان ترکیسم در منطقه
ششم	گسترش پان ترکیسم در منطقه - جریان فرهنگی - سیاسی و اجتماعی - نفوذ روسیه در مناطق جدایی طلب
هفتم	گسترش پان ترکیسم در منطقه - تقابل پان ترکیسم با ارامنه منطقه - تشکیل حکومت مستقل ارمنستان - تنش‌های قومی و مذهبی - تقابل تفکر سلفیت با اسلام
هشتم	جریان سازی سیاسی و فرهنگی - تشکیل حکومت مستقل ارمنستان - نفوذ روسیه در مناطق جدایی طلب
نهم	جریان فرهنگی و سیاسی - تشکیل حکومت مستقل ارمنستان - تنش‌های قومی و مذهبی
دهم	گسترش پان ترکیسم در منطقه - جریان سازی سیاسی و فرهنگی - تقابل پان ترکیسم با ارامنه منطقه - تشکیل حکومت مستقل ارمنستان

جدول (۳): پالایش و تلخیص داده‌های حاصل از مطالعه اسناد و مدارک

موضوع	کدهای باز	منبع اصلی
ریشه‌های ناسیونالیستی (آذری - ارمنی - گرجی)	عدم حاکمیت مطلق در گرجستان تقابل پان ترکیسم با ارامنه منطقه گسترش پان ترکیسم در منطقه جریان سازی سیاسی و فرهنگی (ناسیونالیسم آذری) تشکیل حکومت مستقل ارمنستان نفوذ روسیه در مناطق جدایی طلب جریان سازی سیاسی و فرهنگی (ناسیونالیسم ارمنی) قوم‌گرایی آذربایجانی سیاست‌های نادرست حاکمیتی در ایران نخبگان گرجی	کلینی، ۱۳۹۰ (۳۷ منبع دیگر) رسولزاده، ۱۴۰۱ (۲۹ منبع دیگر) رسولزاده، ۱۴۰۱ (۲۲ منبع دیگر) عابدی اردکانی، ۱۳۸۹ (۱۸ منبع دیگر) هوانسیان، ۱۳۹۷ (۱۵ منبع دیگر) Kaleji, 2020 (۱۳ منبع دیگر) امیدی، ۱۳۹۲ (۸ منبع دیگر) اشرفی، ۱۳۹۶ (۵ منبع دیگر) الهی نیا، ۱۴۰۱ (۴ منبع دیگر) کوزه‌گر کللجی، ۱۳۸۸ (۳ منبع دیگر)

کولایی، ۱۳۹۴ (۳ منبع دیگر)	جریان فرهنگی و سیاسی (ناسیونالیسم گرجی)	
شمولی، ۱۳۹۷ (۲ منبع دیگر)	قدمت تاریخی (ناسیونالیسم ارمنی)	
به‌آذین، ۱۳۹۰ (۲ منبع دیگر)	مهاجرت ترکان از آسیای مرکزی به قفقاز	
زرگر، ۱۳۸۹ (۱ منبع دیگر)	عوامل تنش‌زا	
کولایی، ۱۳۹۴	قدمت تاریخی (ناسیونالیسم گرجی)	

تعداد ۱۰ سند مصاحبه با صاحب‌نظران و ۱۰۴ سند مربوط به اسناد و مدارک کدگذاری گردید که با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودی‌ای ۲۰۲۰، تعداد ۱۵ کدباز اولیه با مجموع فراوانی ۱۷۷ از مصاحبه با صاحب‌نظران و مطالعه اسناد و مدارک استخراج شد.

جدول (۴): دسته‌بندی کدهای باز ریشه‌های ناسیونالیستی

ردیف	گویه	فراوانی	درصد فراوانی
۱	عدم حاکمیت مطلق در گرجستان	۳۸	٪۲۱.۴۶
۲	تقابل پان‌ترکیسم با ارامنه منطقه	۳۰	٪۱۶.۹۴
۳	گسترش پان‌ترکیسم در منطقه	۲۳	٪۱۲.۹
۴	جریان سازی سیاسی و فرهنگی (ناسیونالیسم آذری)	۱۹	٪۱۰.۷۳
۵	تشکیل حکومت مستقل ارمنستان	۱۶	٪۹.۰۳
۶	نفوذ روسیه در مناطق جدایی طلب	۱۴	٪۷.۹
۷	جریان سازی سیاسی و فرهنگی (ناسیونالیسم ارمنی)	۹	٪۵.۸
۸	قوم‌گرایی آذربایجانی	۶	٪۳.۳۸
۹	سیاست‌های نادرست حاکمیتی در ایران	۵	٪۲.۸۲
۱۰	نخبگان گرجی	۴	٪۲.۲۵
۱۱	جریان فرهنگی و سیاسی (ناسیونالیسم گرجی)	۴	٪۲.۲۵
۱۲	قدمت تاریخی (ناسیونالیسم ارمنی)	۳	٪۱.۶۹
۱۳	مهاجرت ترکان از آسیای مرکزی به قفقاز	۳	٪۱.۶۹
۱۴	عامل تنش‌زا	۲	٪۱.۱۲
۱۵	قدمت تاریخی (ناسیونالیسم گرجی)	۱	٪۰.۲
مجموع		۱۷۷	٪۱۰۰

گام دوم: پردازش داده‌ها

در این مرحله کدگذاری، مفاهیم مرحله قبل که دارای مضامین مشترک بودند، در یک طبقه قرار گرفتند. به‌طوری‌که چند کد به یک مقوله با انتزاع بالاتری نسبت به مرحله قبل واقع شد. درنهایت در بعد ریشه‌های ناسیونالیستی تعداد ۳ مقوله و در بعد ریشه‌های مذهبی تعداد ۲ مقوله در کدگذاری سطح دوم مشخص گردید.

جدول (۵) کدهای محوری ریشه‌های ناسیونالیستی

ردیف	مؤلفه	فراوانی	درصد فراوانی
۱	ناسیونالیسم آذری	۵۶	٪۳۱.۶۰
۲	ناسیونالیسم ارمنی	۶۰	٪۳۳.۹۰
۳	ناسیونالیسم گرجی	۶۱	٪۳۴.۵۰
مجموع		۱۷۷	٪۱۰۰

گام سوم: استنتاج (قضاوت)

الف) محور ریشه‌های ناسیونالیستی

در مقوله ناسیونالیسم آذری ۵ کد باز اولیه سیاست‌های نادرست حاکمیتی در ایران با فراوانی ۵، قوم‌گرایی آذربایجانی با فراوانی ۶، گسترش پان‌ترکیسم در منطقه با فراوانی ۲۳، مهاجرت ترکان از آسیای مرکزی به قفقاز با فراوانی ۳ و جریان سازی سیاسی و فرهنگی با فراوانی ۱۹ تعلق گرفته است.

جدول (۶) گویه‌های مؤلفه ناسیونالیسم آذری

مؤلفه	ردیف	گویه	فراوانی	درصد فراوانی
ناسیونالیسم آذری	۱	سیاست‌های نادرست حاکمیتی در ایران	۵	۸.۹۲
	۲	قوم‌گرایی آذربایجانی	۶	۱۰.۷
	۳	گسترش پان‌ترکیسم در منطقه	۲۳	۴۱.۱
	۴	مهاجرت ترکان از آسیای مرکزی به قفقاز	۳	۵.۴۰
	۵	جریان سازی سیاسی و فرهنگی	۱۹	۳۳.۹
مجموع			۵۶	۱۰۰.۰۰

در مقوله ناسیونالیسم ارمنی ۵ کد باز اولیه تشکیل حکومت مستقل ارمنستان با فراوانی ۱۶، تقابل پان‌ترکیسم با ارامنه منطقه با فراوانی ۳۰، جریان فرهنگی-سیاسی و اجتماعی با فراوانی ۹، قدمت تاریخی با فراوانی ۳ و عامل تنش‌زا با فراوانی ۲ تعلق گرفته است.

جدول (۷) گویه‌های مؤلفه ناسیونالیسم ارمنی

مؤلفه	ردیف	گویه	فراوانی	درصد فراوانی
ناسیونالیسم ارمنی	۱	تشکیل حکومت مستقل ارمنستان	۱۶	۲۶.۷
	۲	تقابل پان‌ترکیسم با ارامنه منطقه	۳۰	۵۰
	۳	جریان فرهنگی-سیاسی و اجتماعی	۹	۱۵
	۴	قدمت تاریخی	۳	۵
	۵	عامل تنش‌زا	۲	۳.۳
مجموع			۶۰	۱۰۰.۰۰

در مقوله ناسیونالیسم گرجی ۵ کد باز اولیه نفوذ روسیه در مناطق جدایی طلب با فراوانی ۱۴، نخبگان گرجی ها با فراوانی ۴، عدم حاکمیت مطلق در گرجستان با فراوانی ۳۸ و جریان فرهنگی و سیاسی با فراوانی ۴ و قدمت تاریخی با فراوانی ۱ تعلق گرفته است.

جدول (۸) گویه های مؤلفه بازیگران منطقه ای

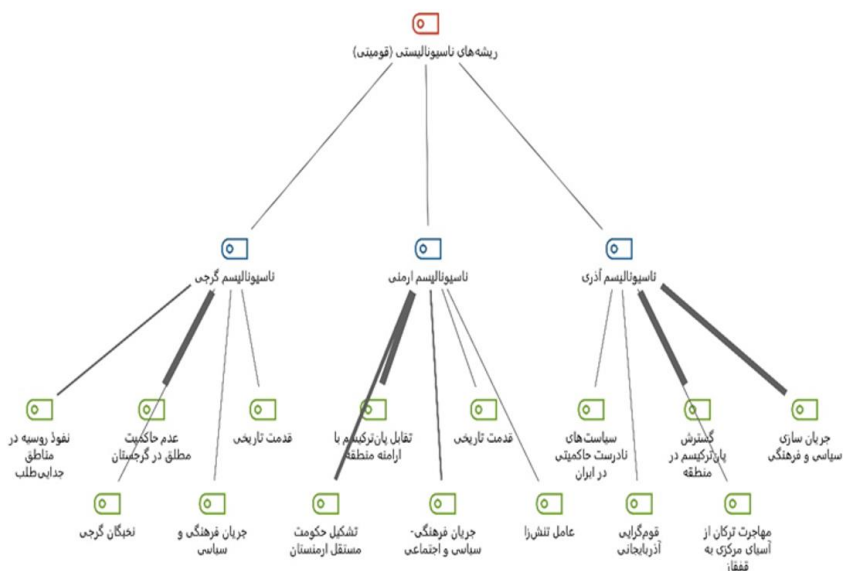
مؤلفه	ردیف	گویه	فراوانی	درصد فراوانی
بازیگران منطقه ای	۱	نفوذ روسیه در مناطق جدایی طلب	۱۴	۲۳
	۲	نخبگان گرجی	۴	۶.۶
	۳	عدم حاکمیت مطلق در گرجستان	۳۸	۶۲.۳
	۴	جریان فرهنگی و سیاسی	۴	۶.۶
	۵	قدمت تاریخی	۱	۱.۶
مجموع			۶۱	۱۰۰.۰۰

نتیجه گیری و پیشنهادها

بر اساس یافته های به دست آمده از مصاحبه با صاحب نظران و مطالعه اسناد و مدارک به منظور تبیین تأثیر ژئوپلیتیکی جنگ های ناسیونالیستی در قفقاز جنوبی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، نتایج زیر حاصل شده است:

تبیین تأثیر ریشه های ناسیونالیستی شکل گیری جنگ ها بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

از عمده ترین مؤلفه های ژئوپلیتیکی جنگ ها در قره باغ در بعد ریشه های ناسیونالیستی (قومیتی) می توان به ترتیب به ناسیونالیسم گرجی، ناسیونالیسم ارمنی و ناسیونالیسم آذری اشاره کرد.

نمودار (۲) خروجی نرم‌افزار مکس کیودای

با توجه به کدهای استخراج‌شده از مطالعه اسناد و مدارک و مصاحبه با صاحب‌نظران و تجزیه و تحلیل انجام‌شده، کدهای عدم حاکمیت مطلق در گرجستان که ناشی از بحران‌های این کشور است و پیامدهایی نظیر عدم همبستگی و یکپارچگی ملی، ضعف در هویت ملی و ناکافی بودن مشروعیت سیاسی این کشور است، بیشترین تأثیر را در شکل‌گیری جنگ‌های منطقه قفقاز جنوبی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارد. پس‌از آن تقابل پان‌ترکیسم با ارامنه منطقه، گسترش پان‌ترکیسم در منطقه، جریان سازی سیاسی و فرهنگی ناسیونالیسم آذری، تشکیل حکومت مستقل ارمنستان، نفوذ روسیه در مناطق جدایی‌طلب، جریان فرهنگی-سیاسی و اجتماعی (ناسیونالیسم ارمنی)، قوم‌گرایی آذربایجانی، سیاست‌های نادرست حاکمیتی در ایران، نخبگان گرجی و جریان فرهنگی و سیاسی (ناسیونالیسم گرجی)، قدمت تاریخی (ناسیونالیسم ارمنی) و مهاجرت ترکان از آسیای مرکزی به قفقاز، عامل تنش‌زا و درنهایت قدمت تاریخی (ناسیونالیسم گرجی) به ترتیب مهم‌ترین کدهای مؤثر بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بوده که ناشی از ریشه‌های ناسیونالیستی شکل‌گیری جنگ‌ها در قفقاز جنوبی (جنگ‌های قره‌باغ) است؛

بنابراین نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل هدف یکم بیانگر آن است که شکل‌گیری جنگ‌ها در قفقاز جنوبی از منظر ریشه‌های ناسیونالیستی، در وهله نخست متأثر از بحران حاکمیت در کشور گرجستان است که به وقوع این‌گونه جنگ‌ها در منطقه دامن می‌زند. ضمن اینکه تقابل پدیده پان‌ترکیسم با ارامنه منطقه قفقاز منجر به گسترش آن شده و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را تهدید می‌کند. همچنین ترویج جریان‌های سیاسی و فرهنگی منطقه آذربایجان به دلیل قرابت‌های قومیتی و فرهنگی با ساکنان شمال غرب ایران از یک‌سو و تلاش دولت ارمنستان برای استقلال حاکمیت سیاسی از روسیه و ترکیه منجر به تحرکات بیشتر روس‌ها در مناطق جدایی طلب شده و ضمن تهدید امنیت منطقه، بر امنیت ملی ج.ا.ایران نیز تأثیرگذار است. بر اساس یافته‌های علمی این پژوهش، اتخاذ برخی سیاست‌های نادرست حاکمیتی در بین دولت‌مردان بر امنیت ملی کشور نیز اثرگذار است.

منابع و مآخذ:

الف: منابع فارسی

- (۱) اشرفی، مرتضی؛ اشرفی، مجتبی. (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل وضعیت شیعیان جمهوری آذربایجان، فصلنامه علمی شیعه شناسی، دوره ۱۵، شماره ۵۸، صص ۱۰۰ - ۷۳.
https://www.shiitestudies.com/article_31328.html
- (۲) الهی‌نیا، میلاد؛ شاه‌محمدی. (۱۴۰۱). پیامدهای امنیتی بحران قره‌باغ بر امنیت جمهوری اسلامی ایران، دانش‌نامه علوم سیاسی، دوره ۶، شماره ۳.
<https://epols.ir/dp-71-373.html>
- (۳) امید، علی؛ خیری، مصطفی. (۱۳۹۵). تأثیر روابط جمهوری آذربایجان و رژیم صهیونیستی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال نوزدهم، شماره سوم.
- (۴) امید، علی؛ رضایی، فاطمه. (۱۳۹۲). نسل‌کشی یا تراژدی بزرگ ارامنه در سال ۱۳۳۳ ق/۱۹۱۵ م: استدلال‌های مخالفان. پژوهش‌های تاریخی، دوره ۵، شماره ۳، صص ۷۶ - ۵۷.
https://quarterly.risstudies.org/article_41429.html
[20.1001.1.17350727.1395.19.73.6.7](https://doi.org/10.17350/2727.1395.19.73.6.7)

- (۵) بصیری، یزدان؛ عنایت‌الله، خوانساری فرد. (۱۳۹۴). تبیین موانع ساخت هویت ملی در گرجستان در پرتو رویکرد مدرن به هویت‌های قومی، فصلنامه علمی مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، دوره ۲۲، شماره ۹۵، صص ۳۰ - ۱. https://ca.ipisjournals.ir/article_24331.html
- (۶) پریزاد، میرحسینی. (۱۴۰۰). بحران قره‌باغ و پیامدهای آن بر جمهوری اسلامی ایران، دانش‌نامه علوم سیاسی، دوره ۵، شماره ۲، صص ۳۰ - ۲. https://psp.modares.ac.ir/article_20950.html
20.1001.1.26455145.2020.3.1.3.2
- (۷) ثریا، جمشید. (۱۳۸۹). همگرایی منطقه‌ای قفقاز جنوبی: موانع و چالش‌ها از منظر جمهوری اسلامی، فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، دوره ۳، شماره ۱۲، صص ۱۹۸ - ۱۶۹. https://journals.iau.ir/article_524294.html
- (۸) ثواقب، جهانبخش؛ لعبت‌فرد، احمد. (۱۳۹۶). واکاوی رویارویی‌های مذهبی صفوی و عثمانی در قفقاز (۹۳۰ تا ۱۰۳۸ ق/۱۵۲۳ تا ۱۶۲۹ م)، پژوهش‌های تاریخی، سال نهم، شماره ۴، صص ۲۵۳ - ۲۷۶. [doi: 10.22108/jhr.2017.76438](https://doi.org/10.22108/jhr.2017.76438)
- (۹) جعفری ولدانی، اصغر؛ صفوی همامی، سید یحیی؛ حکیم، حمید. (۱۳۹۴). تغییرات ژئوپلیتیکی قفقاز و تأثیر عوامل ثابت ژئوپلیتیکی حاصل از آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه علمی - پژوهشی آفاق امنیت، سال هشتم، شماره ۲۸. https://ps.i.hu.ac.ir/article_200500.html
- (۱۰) حسین‌پور پویان، رضا. (۱۳۹۲). تبیین مؤلفه‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی روابط در مناطق ژئوپلیتیکی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال نهم، شماره ۲، صص ۲۰۳ - ۱۶۱. https://journal.iag.ir/article_56023.html
20.1001.1.17354331.1392.9.30.6.9
- (۱۱) حکیم، حمید؛ جعفری ولدانی، اصغر. (۱۳۹۴). تحولات ژئوپلیتیک قفقاز و امنیت جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۹۱، صص ۳۷-۶۴. https://ca.ipisjournals.ir/article_22221.html
- (۱۲) حیدری، اصغر. (۱۳۸۹). هولوکاست جیلولوق و تلاش انگلستان برای تشکیل جمهوری ارمنستان در خاک ایران، مطالعات تاریخی، سال هشتم، شماره ۳۱، صص ۲۶۱ - ۲۳۰.

۱۳) حیدری، محمدعلی. (۱۳۸۶). *رژیم‌های بین‌المللی و تحولات سیاسی-اقتصادی در قفقاز*، فصلنامه سیاست، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۷، ص ۱۰۶.

https://jppq.ut.ac.ir/article_19245.html

۱۴) خان‌احمدی، اسماعیل. (۱۳۹۹). *بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری جنگ از منظر مبانی ارزشی و آموزه‌های دین مبین اسلام*. مجله سیاست دفاعی، سال بیست و هشتم، شماره ۱۱۰، صص ۲۱۱ - ۱۷۷.

https://dpj.ihu.ac.ir/article_205684.html

[20.1001.1.10255087.1399.28.2.6.8](https://doi.org/10.10255087.1399.28.2.6.8)

۱۵) خدابخنده‌لو، بهزاد. (۱۳۹۶). *بحران قره‌باغ و تأثیرات آن بر روابط ایران و آذربایجان از ابتدای مناقشه تا امروز*، دانشگاه گیلان، ص ۳۱.

۱۶) رادمهر، ایرج. (۱۳۸۵). *بررسی مفهوم امنیت ملی*، فصلنامه علوم و فنون نظامی، سال دوم، شماره ۵، بهار ۱۳۸۵، ص ۲۵.

https://www.qjmst.ir/article_26910.html

۱۷) رستمی، محمد؛ رضانی، محمدجواد؛ آور، امین. (۱۳۹۶). *بحران‌های امنیتی در قفقاز جنوبی و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*، اولین همایش بین‌المللی و سومین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی، دانشگاه تهران.

<https://elmnet.ir/doc/20743629-71432>

۱۸) رسولزاده، محمدامین. (۱۴۰۱). *آذربایجان جمهوری: کیفیت تشکلو و آیندیکي وضعیتی*، مترجم: جعفر جنانی، انتشارات آذر تورک، ص ۱۱.

۱۹) سعیدی، گلناز. (۱۳۹۹). *ریشه‌های اختلاف بر سر قره‌باغ بین جمهوری آذربایجان و ارمنستان*، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح، ص ۸.

<https://peace-ipsc.org/fa>

۲۰) سوسنجانی، اکبر. (۱۳۹۲). *تأثیر روابط جمهوری آذربایجان با رژیم صهیونیستی بر امنیت نظامی جمهوری اسلامی ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا.

۲۱) صفری آقبلاغی، عسگر. (۱۳۹۲). *نقش ترکیه در بحران قره‌باغ از سال ۱۹۹۰ به بعد*، دانشگاه اصفهان، ص ۵۷.

<https://ganj.irandoc.ac.ir>

- ۲۲) غفاری، امید، ویسی نژاد، امیدعلی و تقی پور، محمد. (۱۳۹۱). مناقشه قره‌باغ و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا. ایران. امنیت پژوهی، ۱۱(۳۹)، ۹۱-۱۱۲. SID. <https://sid.ir/paper/478146/fa>
- ۲۳) عباس‌زاده، محسن. رستمی، علی؛ و حسن قاضی. (۱۴۰۱). تأثیر بحران ژئوپلیتیکی قره‌باغ بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر امنیت نظامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا.
- ۲۴) فاطمی‌نسب، حسینی، سیدجلال. (۱۳۹۲). نقش ترکیه در توسعه پان‌ترکیسم و تأثیر آن بر امنیت سیاسی جمهوری اسلامی ایران، پژوهش‌های سیاسی، دوره ۸، شماره ۳، صص ۱۲۷ - ۱۰۵. https://prj.ui.ac.ir/article_20447.html
- ۲۵) قربانی، مهدی؛ آرش رئیسی نژاد. (۱۴۰۲). سیاست خارجی ایران در جنگ دوم قره‌باغ: عوامل و رویکرد، فصلنامه علمی سیاست جهانی، دوره دوازدهم، شماره اول، پیاپی ۴۳، صص ۲۳۴ - ۱۹۹. <https://www.sid.ir/paper/1515579/fa>
- ۲۶) قنبرلو، عبدالله. (۱۳۸۹). بحران قره‌باغ و بازی قدرت‌های خارجی در آن، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی، ص ۱۱.
- ۲۷) کدخدازاده، عزیزی. (۱۳۹۹). تأثیر سیاست‌های پان‌ترکیستی در روابط جمهوری آذربایجان با ایران. سیاست جهانی، دوره ۹، شماره ۲، صص ۱۴۶ - ۱۱۷. https://interpolitics.guilan.ac.ir/article_4167.html
10.22124/wp.2020.14377.2286
- ۲۸) کلان‌فریابی، محمدرضا؛ امیراحمدیان، بهرام. (۱۳۹۸). تاریخ گسترش اسلام در قفقاز جنوبی، فصلنامه علمی پژوهشی تاریخ اسلام، دوره ۲۰، شماره ۳، مسلسل ۷۹، صص ۲۴۶ - ۲۱۹. https://hiq.bou.ac.ir/article_68473.html
10.22081/hiq.2020.68473
- ۲۹) کولایی، الهه. (۱۳۸۹). جمهوری اسلامی ایران و ژئوپلیتیک قفقاز جنوبی، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال ششم، شماره اول، صص ۱۱۱ - ۷۵. https://journal.iaq.ir/article_56959.html
20.1001.1.17354331.1389.6.17.3.9
- ۳۰) محمدی، شعبان؛ رضایی، احمد. (۱۳۹۹). بررسی تاریخی و جامعه‌شناختی شکل‌گیری پان‌ترکیسم در آذربایجان ایران، مطالعات اجتماعی اقوام، دوره ۱،

شماره ۱، صص ۲۵۶ - ۲۳۵. https://jsse.usb.ac.ir/article_6594.html

[10.22111/JSSE.2018.4437](https://doi.org/10.22111/JSSE.2018.4437)

(۳۱) ملکی، آنوشیک. (۱۳۹۹). آرتساخ قرا باغ در گذرگاه تاریخ، فصلنامه فرهنگی

پیمان، شماره ۵۶، ص ۳. <https://paymanonline.ir>

(۳۲) میرفخرائی، سیدحسن؛ فیروزمندی بندپی، مجید. (۱۳۹۶). دیپلماسی فرهنگی ایران در

آسیای مرکزی و قفقاز، فرصت‌ها و چالش‌ها، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۰،

شماره ۲، صص ۴۴۸ - ۴۳۳. https://jcep.ut.ac.ir/article_65267.html

[10.22059/jcep.2018.207347.449647](https://doi.org/10.22059/jcep.2018.207347.449647)

(۳۳) یوسفی جویباری، محمد؛ و همکاران. (۱۳۹۱). نابرابری‌های قومی و امنیت ملی،

مطالعات جامعه‌شناسی، سال چهارم، شماره ۱۵، ص ۱۳۳.

https://journals.iau.ir/article_521105.html

ب: منابع غیرفارسی

- 34) De Waal, T. (2018). The Caucasus: an introduction. Oxford University Press.
- 35) Dodds, K. (2007). Geopolitics: A very short introduction. OUP Oxford.
- 36) Gove, P.B. Webster's Dictiontry, Merriam Webster Inc. U.S.A. 1986, P. 950.
- 37) Omidi, A, & Rezaii, F. (2013). Armenians Genocide or the Great Tragedy 1915 Opponents Argumentation. Historical Researches, 5(3), 57-76.
- 38) Tasnim News (2020). Any Violation of Iran Borders to Draw Tough Response, 23 October.
- 39) Tehran Times (2020). Nagorno-Karabakh Conflict from Iran's perspective, 19 October.
- 40) Yemelianova, G. M. & Broers, L. (2020). Introducing the Caucasus. In Routledge Handbook of the Caucasus. London: Routledge. pp. 1-16.